

DOI:
УДК 43.8

Ірина Юркевич,
аспірантка кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права
Тернопільського національного
економічного університету

РОЛЬ ЮРИДИЧНИХ КЛІНІК У ПІДГОТОВЦІ ПРОФЕСІЙНИХ ЮРИСТІВ

Розглянуто основні етапи розвитку «юридичного клінічного руху» України, проаналізовано нормативно-правове регулювання діяльності правничих клінік, розкрито значення юридичної клініки як основного інструменту практичної підготовки майбутніх юристів.

Ключові слова: юридична клініка, професійна освіта, професійні якості майбутніх юристів, безкоштовна юридична допомога, правопросвітництво.

Юркевич І.

Роль юридических клиник в подготовке профессиональных юристов

Рассмотрены основные этапы развития «юридического клинического движения» Украины, проанализированы нормативно-правовое регулирование деятельности юридических клиник, раскрыто значение юридической клиники в качестве основного инструмента практической подготовки будущих юристов.

Ключевые слова: юридическая клиника, профессиональное образование, профессиональные качества будущих юристов, бесплатная юридическая помощь, правопросвещение.

Yurkevych I.

The role of legal clinics in the training of professional lawyers

The article considers the main stages of development of the «legal clinical movement» of Ukraine, analyzes the legal regulation of legal clinics, reveals the importance of the legal clinic as the main tool for practical training of future lawyers. Higher education institutions can and should help future lawyers to acquire the necessary practical skills. This, in turn, seems almost impossible without the functioning of legal clinics in law schools. As for the legal status, the legal clinic is not a legal entity. It can have its own stamps and forms with its own name, as a structural unit. A legal clinic can use the property of the higher education institution on the basis of which it was established. In most Ukrainian universities, the legal clinic is organized in the form of legal advice, which has the right to provide free legal aid to the poor. The work in the clinic is carried out by senior students, who are usually involved on a competitive basis. The legal clinic has the right to provide free legal aid. It should be remembered that for the provision of free legal aid there are centers of free legal aid, and legal clinics should take on only those cases that are of interest to students in terms of education, because it is the educational function is basic in the clinical movement. In a legal clinic, it is valuable for students because it helps future lawyers to form a high level of legal awareness and legal culture, promotes the acquisition of professional legal skills, and, making informed decisions in accordance with applicable law, to solve client problems. The legal clinic helps students to develop such necessary skills as the ability to think critically, sociability, the ability to establish justice, high moral and volitional qualities. The legal clinic is practically the basis for the future. After all, during counseling, students learn all the qualities using a professional lawyer.

Keywords: legal clinic, professional education, professional qualities of future lawyers, free legal aid, legal education.

Постановка проблеми. Практична фахова підготовка українських юристів є однією з основних проблем сучасної юридичної освіти. Доволі часто процес постійного поглинання студентами теоретичної бази, яке в сьогоdnішніх умовах називається навчанням, не дає майбутнім правникам реального уявлення про обрану професію. Це зумовлює те, що юристи, які лише вчора отримали диплом, сьогодні, приступаючи до практики, повинні заново навчатись, оскільки багато з вивченого в університеті на практиці є недовим. Саме відсутність досвіду і практичних навичок створює для випускників юридичних ВНЗ великі перешкоди під час працевлаштування за фахом. Роботодавці скаржаться на те, що вчорашні студенти-юристи володіють достатньою кількістю теоретичних знань, нерідко навіть енциклопедичного рівня, але не мають навичок у написанні навіть найпростіших процесуальних документів.

© Ірина Юркевич, 2020

ВНЗ можуть і повинні допомогти майбутнім юристам набути необхідних практичних умінь та навичок. Це видається майже неможливим без функціонування юридичних клінік при школах права.

Метою дослідження є характеристика юридичних клінік в Україні, а також роль клінік на базі юридичних вузів у практичній підготовці студентів-правників.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Не варто ще раз наголошувати на актуальності цієї теми. Багато вітчизняних науковців, громадських та політичних діячів вивчають цю проблематику. Серед дослідників, праці яких присвячені проблемі юридичних клінік, можна згадати М. В. Дулебу, Н. В. Сухицьку, В. О. Гончаренку, І. С. Сахарука, М. Т. Лоджук, М. В. Кравчука, Ю. О. Фігеля та інших. Тематиці юридичних клінік були присвячені наукові конференції та круглі столи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Юридична клініка не є чимось новим як у світі, так і в Україні. Перша згадка терміна «юридична клініка» – у науковій статті німецького професора Фроммгольда, що датована 1881 р. [1, с. 3]. З того часу і до наших днів безліч науковців вносили свою лепту в розвиток концепції цієї форми навчання, висловлюючи своє бачення юридичних клінік та обґрунтовуючи необхідність їхнього створення. Так, наприклад, американський юрист Джером Франк у 30-х роках минулого століття опублікував статтю з промовистою назвою «Чому б не створити клініку для юристів?», в якій провів певні аналогії між юридичною та медичною клініками [6, с.123].

Саме він висунув пропозицію запозичити ідею працюючих медичних клінік як основу підготовки молодих правників, цим започаткувати новий вид навчання юристів. У деяких країнах Європи (Англія, Німеччина, Франція), а також в Росії юридичні клініки набули поширення в 50–60-х роках ХХ ст. Сприяння приватних фондів саме в цей період дало значний поштовх для розвитку юридичної клінічної освіти. Члени цих фондів матеріально забезпечували клініки, що зробило можливим надання студентами-правниками безкоштовної юридичної допомоги малозабезпеченим і соціально незахищеним верствам населення. Значимо, що таким чином студенти могли набути і розвинути свої практичні навички.

Говорячи про нашу державу, варто згадати, що перша юридична клініка виникла в 1996 р. на теренах вже незалежної України. Ця юридична клініка – «Пробопо» – була створена на базі Київського національного університету ім. Тараса Шевченка (вона діє й сьогодні) [3, с. 316]. Майже одночасно з «Пробопо» були засновані клініки в Львові та Донецьку.

У результаті міжнародних інвестицій у 2002 р. Україна налічувала 18 юридичних клінік. Для того, щоб зберегти і примножити здобутки «клінічного руху», необхідно було об'єднати їх під егідою однієї організації, діяльність якої була б спрямована на розвиток юридичної клінічної освіти. Тому 2003–2004 рр. ознаменувались тим, що національна мережа правничих клінік об'єдналась в Асоціацію юридичних клінік України (АЮКУ). Результатом співпраці Асоціації юридичних клінік України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства юстиції України, а також Міжнародного фонду «Відродження» був наказ Міністерства освіти і науки України від 3 серпня 2006 р. «Про затвердження Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України», завдяки чому відбулося закріплення правового статусу юридичних клінік загальнодержавному рівні [8, с. 425–426].

Сьогодні Асоціація юридичних клінік України – це всеукраїнська громадська організація, діяльність якої спрямована на надання підтримки діяльності юридичних клінік, сприяння розвитку юридичної клінічної освіти та реалізації відповідних науковоосвітніх програм в Україні. Асоціація з метою забезпечення єдиного підходу до організації діяльності юридичних клінік, відмежування юридичних клінік від інших форм об'єднань студентів та молодих юристів, які надають юридичну допомогу населенню, формування професійних навичок юриста у студентів вищих юридичних навчальних закладів та факультетів прийняла Стандарти юридичних клінік України від 16 листопада 2003 р. [4].

Ст. 1 Стандартів дала визначення поняттю «юридична клініка». Згідно з положенням цієї статті, юридичною клінікою є формування, створене для правозахисної та правопросвітницької діяльності, яке функціонує при ВНЗ III–IV рівнів акредитації, що здійснює підготовку спеціалістів за напрямом «Право», і яке створене за ініціативою ВНЗ (або громадської організації у співпраці з ВНЗ), до складу якого входять студенти, викладачі, фахівці практики [8].

Як зрозуміло зі Стандартів, засновниками юридичних клінік можуть бути як навчальні заклади, так і громадські організації у співпраці з навчальними закладами. Фінансова допомога саме громадських організацій є визначальною для створення та функціонування юридичних клінік в умовах їхнього недостатнього фінансування ВНЗ [8].

Щодо правового статусу, то юридична клініка не є юридичною особою. Вона може мати свої штампи і бланки з власним найменуванням, як структурний підрозділ. Юридична клініка може користуватись

майном ВНЗ, на базі якого вона створена. У більшості українських ВНЗ юридична клініка організована у формі юридичної консультації, яка наділена правом надавати безоплатну юридичну допомогу для малозабезпечених верств населення. Роботу в клініці здійснюють студенти старших курсів, які зазвичай залучаються на конкурсній основі. Юридична клініка відповідного ВНЗ самостійно встановлює умови конкурсу.

Загальним керівництвом юридичною клінікою займається адміністрація ВНЗ. Вона може призначати керівника та викладачів-кураторів, які залучаються до роботи юридичної клініки для надання методичної та теоретичної підтримки студентам. Часто спостерігається залучення фахівців-практиків у сфері юриспруденції – адвокати, нотаріуси, юрисконсульти, працівники суду і т. д.

Вже згаданий раніше Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України» від 3 серпня 2006 р. затверджує, що кожен навчальний заклад III–IV рівня акредитації, який здійснює підготовку фахівців правників, незалежно від форми власності і підпорядкування, повинен мати юридичну клініку [2].

Хоч законодавство вказує на обов'язкове створення і функціонування юридичних клінік при кожному навчальному закладі, який надає юридичну освіту, багато науковців не згодні з таким положенням. І незважаючи на законодавство і на думки вчених, Україна, де є більше 200 юридичних факультетів та закладів вищої освіти, налічує не більше 60 юридичних клінік.

На наше переконання, така форма навчання, як юридична клініка, має ефективно діяти у кожному ВНЗ, де навчаються майбутні юристи. Свої слова хочу підтвердити статистикою, наведеною в аналітичному дослідженні «Стандартизовані освітні вимірювання 2018 р. у вищій юридичній освіті. Єдине фахове вступне випробування та Єдиний вступний іспит», яке було підготовлене експертом Координатора проєктів ОБСЄ в Україні, президентом Міжнародної громадської організації «Універсальна екзаменаційна мережа» С. О. Мудрук [6, с. 124–125].

Відповідно до цієї статистики, найкращі результати складання єдиного фахового вступного іспиту до магістратури з блоку «Право» продемонстрували тих ВНЗ, на базі яких діють юридичні клініки. П'ятірка лідерів охоплює студентів таких університетів, як Український католицький університет, Національний університет Києво-Могилянська академія, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Львівський національний університет імені Івана Франка, а також Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого [6, с. 122]. Всі перераховані університети мають свої юридичні клініки, робота яких є реальною та ефективною, а не такою, що наявна лише на папері.

Чому кількість юридичних клінік більше ніж втричі менша за кількість ВНЗ, які здійснюють професійну підготовку юристів? Однією з причин низької популярності правничих клінік є незацікавленість студентів, оскільки жодних бонусів за роботу в клініці не передбачено. Можливо, варто було б зарахувати участь студента-клініциста до практики або до однієї з дисциплін; для студентів це було б великим стимулом.

Крім цього, причиною такої незначної поширеності юридичних клінік є відсутність системного спілкування з потенційними працедавцями. Така взаємодія була б корисною як для працедавців, так і для навчальних закладів, оскільки університет, який допомагає своїм студентам працевлаштуватись, формує власний престижний і позитивний імідж.

Окрім діалогу з працедавцями, клініки для юристів можуть співпрацювати з різними правопросвітницькими проєктами, одним з яких є масштабний загальнонаціональний проєкт Міністерства юстиції «Я МАЮ ПРАВО!», який робить вагомий внесок у життя і функціонування юридичних клінік України, оскільки допомагає студентам-правникам розвивати важливі для обраної професії «soft skills» («м'які навички»): уміння налагоджувати комунікацію з різними прошарками населення, здатність зрозуміло і чітко доносити інформацію, швидко та правильно виявлення та реагування на проблему клієнта.

Як було зазначено раніше, юридична клініка має право надавати безоплатну правову допомогу. Варто пам'ятати, що для надання безоплатної правової допомоги існують центри безоплатної правової допомоги, а юридичні клініки повинні брати на опрацювання лише ті справи, які мають інтерес для студентів у плані навчання, оскільки саме навчальна функція є базовою у діяльності клінічного руху.

Згадуючи про функції юридичних клінік, необхідно наголосити на такій функції, як правопросвітницька. Суть її можна пояснити на прикладі. Якщо справа особи, котра звертається до юридичної клініки, є нецікавою в навчальному аспекті, студенти можуть (чи, скоріше, повинні) розповісти цій особі про її права та шляхи їх захисту, а також – за умови, що для цього будуть підстави, – направити її до місцевого центру надання безоплатної правової допомоги [2].

Робота в юридичній клініці цінна для студентів тим, що допомагає майбутнім юристам формувати високий рівень правосвідомості та правової культури, сприяє оволодінню професійними правовими

вміннями, та, приймаючи обґрунтовані рішення згідно з чинним законодавством, вирішувати проблеми клієнтів. Юридична клініка допомагає студентам розвинути в собі такі необхідні для роботи навички, як здатність до критичного мислення, комунікабельність, вміння встановлювати справедливість, високі моральні та вольові якості. Практика в правничій клініці – це небувалий досвід, який дає змогу студентам розвинути в собі навички проводити опитування клієнта, розслідувати факти справи, вміння здійснювати аналіз нормативно-правової бази, складати процесуальні документи і вести документацію, навички у спілкуванні з державними органами, а також у володінні юридичною етикою.

Висновки. В умовах сьогодення конкуренція в галузі юриспруденції дуже висока. Для того, щоб вміти застосовувати свої знання, а не просто тримати їх у голові, щоб працювати з різноманітними документами, щоб створювати свою мережу робочих зв'язків, потрібно займатись практикою (чим більше, тим краще). Саме юридична клініка є найпростішим засобом набуття студентом практичних навичок, тому не варто ігнорувати можливість участі в юридичній клініці. Клініка для юристів – багатофункціональна платформа, зусилля від створення якої набагато менші порівняно з користю, яку вона може дати.

Юридична клініка в сучасних реаліях є найбільш дієвим інструментом набуття практичних навичок для студентів, які в процесі залучення до роботи юридичної клініки можуть закріпити теоретичні знання шляхом надання правової допомоги. Саме використання своїх знань на практиці щодо реальних людей і реальних життєвих ситуацій є незмінним атрибутом підготовки справжнього фахівця, який після закінчення університету не розгубиться від словосполучення «позовна заява». Цитуючи класика, хочу сказати, що хоч і практика без теорії сліпа, але теорія без практики – більш мертва, ніж просто мертва.

Список використаних джерел

1. Гончаренко В. О. Юридична клініка: історія і визначення. *Практика діяльності «юридичних клінік» України*. 2004. № 1. С. 3.
2. Дубчак Н. С. Окремі питання становлення юридичних клінік в Україні. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Сер. : № 18. Економіка і право : зб. наукових праць*. 2010. Вип. 12. № 2.
3. Єлов В. А., Молібог В. І., Павленко Д. Г. Юридична клініка : навч. посібник. Київ : Школяр, 2004. 315 с.
4. Кравчук В. М. Роль юридичних клінік у формуванні громадянського суспільства в Україні. URL : <http://vuzlib.com/content/category> (дата звернення: 03.03.2019).
5. Молдован В. В., Кацавець Р. С. Юридична клініка : навч. посіб. Київ : Центр учбової л-ри, 2007. 224 с.
6. Мудрук С. О. Стандартизовані освітні вимірювання 2018 року у вищій юридичній освіті. Єдине фахове вступне випробування та Єдиний вступний іспит. Аналітичне дослідження. Київ : Ваїте, 2019. 122 с.
7. Про затвердження Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України: Наказ Міністерства освіти і науки України № 592 від 3 серпня 2006 року. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення: 03.03.2019).
8. Стандарти юридичних клінік України, прийняті Асоціацією юридичних клінік України 16 листопада 2003 року URL : <http://www.legalclinics.org.ua> (дата звернення: 03.03.2019).
9. Сухицька Н. В. Юридична клініка. Курс лекцій : навч. посібник. Київ : Університет «Україна», 2008. 424 с.

References

1. Honcharenko, V.O. (2004). Yurydychna klinika : istoriya i vyznachennyya [Legal Clinic: History and Definition.]. *Praktyka diyalnosti «yurydychnykh klinik» Ukrayiny – Practice of activity of «legal clinics» of Ukraine, 2, 3* [in Ukrainian].
2. Dubchak, N. S. (2010). Okremi pytannya stanovlennya yurydychnykh klinik v Ukrayini [Some issues of legal clinics in Ukraine.] *Naukovyy chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriya: No 18. Ekonomika i pravo – Economics and Law. Kyiv: NPU imeni M. P. Drahomanova, 2* [in Ukrainian].
3. Yelov, V.A., Molibog, V.I. Pavlenko D.G.(2004). *Yurydychna klinika [Legal Clinic]: navchalnyy posibnyk*. Kyiv: Shkolyar, 315 [in Ukrainian].
4. Kravchuk, V.M. Rol yurydychnykh klinik u formuvanni hromadyans'koho suspil'stva v Ukrayini [The role of legal clinics in the formation of civil society in Ukraine.] Retrieved from <https://vuzlib.com/content/category> [in Ukrainian].
5. Moldovan, V.V., Katsavets R. S. (2007). *Yurydychna klinika [Legal Clinic]: Navch. pos.* Kyiv: Tsentr uchbovoyi literatury, 224 [in Ukrainian].

6. Mudruk, S.O. (2019). Standartyzovani osvichni vymiryuvannya 2018 roku u vyshchiiy yurydychniy osviti [Standardized educational measurements of 2018 in higher legal education]. Yednye fakhove vstupne vyprobuvannya ta Yedyny vstupnyy ispyt. *Analychne doslidzhennya – Analytical research*. Kyiv: Vaite, 122 [in Ukrainian].
7. *Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrayiny № 592 vid 3 serpnia 2006 roku «Pro zatverdzhennya Typovoho polozhennya pro yurydychnu kliniku vyshchoho navchal'noho zakladu Ukrayiny»* [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine “On Approval of the Standard Regulations on the Legal Clinic of the Higher Educational Institution of Ukraine” from August 3, 2006 No 592]. Retrieved from <http://zakon1.rada.gov.ua> [in Ukrainian].
8. *Standarty yurydychnykh klinik Ukrayiny, pryynyati Asotsiatsiyeyu yurydychnykh klinik Ukrayiny 16 lystopada 2003 roku* [Standards of legal clinics of Ukraine, adopted by the Association of Legal Clinics of Ukraine from November 16, 2003]. Retrieved from: <http://www.legalclinics.org.ua> [in Ukrainian].
9. Sukhytska, N.V. (2008). *Yurydychna klinika [Legal Clinic]*. Kurs lektsiy: navch. Posibnyk. Kyiv: Universytet «Ukrayina», 424 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 08.06.2020.